

Výchovné prostředky

Výchovné prostředky

Výchova se uskutečňuje za využití rozmanitých prostředků, které působí jak intencionálně (přímo a záměrně), tak funkcionálně (nepřímo a pro vychovávaného jakoby bezděčně) a vzájemně se doplňují a podporují. Základním a tradičním prostředkem intencionální výchovy je vyučování. K němu přistupuje vliv pedagogicky adaptovaného prostředí, působení hromadných sdělovacích prostředků, dále výchovné působení práce, hry, umění, sportu a výchovný vliv sociální skupiny, v níž jedinec žije a působí. Tím ovšem, nevyčerpáváme všechny novodobé výchovné prostředky, jejichž soubor se neustále obohacuje a rozvíjí.

Schéma výchovných prostředků:

Vyučování	→	
Pedagogizace prostředí	→	
Sdělovací prostředky	→	
Sport	→	
Hra	→	Rozvoj jedince nebo skupiny
Práce	→	
Umění	→	
Kolektiv	→	

Vyučováním rozumíme systematickou výchovně-vzdělávací činnost ve vyučovací jednotce, při které se rozvíjejí u žáků vědomosti, dovednosti a schopnosti a stimuluje se jejich postoje ke skutečnosti. Vyučování se obvykle uskutečňuje ve speciální instituci (ve škole, v mimoškolních zařízeních, v ústavech atd.), a to za působení profesionálních pedagogických pracovníků (učitelů, lektorů, instruktorů). Podle počtu jedinců, kteří se vyučování účastní, můžeme rozlišit vyučování individuální a hromadné.

Individuální vyučování má tu přednost, že může plně vycházet z komplexní diagnózy žakových výchovných předpokladů a že může důsledně přihlížet k jeho možnostem a individualitě. Je ekonomicky poměrně nákladné a používá se obvykle tam, kde je nutno dosáhnout v krátké době vysokých cílů, kde musíme počítat s podstatnými rozdíly v předpokladech a výkonech žáků i v metodách výchovné práce s nimi (např.: v některých druzích uměleckého, jazykového nebo sportovního vyučování), nebo kde jde o dosažení špičkových výsledků.

Hromadné vyučování se převážně užívá v praxi, a to ve skupinkách o nejrozmanitějším počtu jedinců. Hromadné vyučování nemůže plně respektovat individuální předpoklady každého jedince, vychází ze

skupinového průměru a jen v některých případech může hlouběji přihlížet k individuálním rozdílům. Má však také některé přednosti. Umožňuje vzájemné pozitivní ovlivňování žáků, srovnávání studijních výsledků, spolupráci a vzájemnou pomoc.

Pedagogicky adoptované prostředí. Přírodní a společenské prostředí působí vždy na rozvoj jedince, ať již jsou pozitivní nebo negativní. Výchovný vliv prostředí je však jen tehdy pokud je záměrně uzpůsoben výchovným cílům.

Nejvyššího stupně pedagogické adaptace můžeme dosáhnout v prostředí pedagogické instituce. Jedině v tomto prostředí je možné uvést všechny komponenty do úplného souladu s výchovnými cíli, které si klademe. Výchovnými činiteli je *materiální vybavení* (odpovídající po stránce účelové, hygienické i estetické) *sociální atmosféra* (kultura mezilidských vztahů) a také životní a pracovní režim v tomto prostředí navozený (tj. soubor norem, jimiž se řídí život a práce v dané instituci). Pokud se dostává některá z uvedených komponent do rozporu s výchovnými cíli, působí tento nesoulad jako paralyzátor našich výchovných snah.

Hromadné sdělovací prostředky (masová komunikační média) působí stále více v úloze výchovných prostředků. Je to tisk, rozhlas, film a televize... Tyto prostředky vychovávají jak intencionálně (pořady v televizi, které jsou věnovány dalšímu vzdělání), tak funkcionálně (působením těchto prostředků v situacích, kdy si zdánlivě nekladou za cíl čtenáře, posluchače, diváka vychovávat).

Sport a tělovýchovná aktivita, jde o prostředek tradiční, se kterým se v nějaké podobě setkáváme v každé kultuře. Dříve byly pojímány jako prostředky napomáhající rozvoji zdraví, fyzické zdatnosti a obratnosti, smyslu pro kolektiv i obecně morální a estetické kultivaci osobnosti. Moderní doba vnesla do této oblasti určité problémy spjaté s profesionalizací, s dopingem a s morálním selháním jednotlivců. Proto je tak významné hnutí za fair play, za zachování základních hodnot tělovýchovy a sportu v životě jedince i společnosti.

Hra jako výchovný prostředek má rozhodující úlohu v předškolním věku, kde tvoří základní formu dětské činnosti. Za jejího přispění děti hlouběji poznávají svět, utvářejí si mravní a estetické postoje ke skutečnosti a rozvíjejí si své schopnosti, potřeby a zájmy. Avšak i v pozdějším věku a také v dospělosti se hra podílí na dalším rozvoji různých stránek osobnosti. Také sportovní hry přispívají rozvoji tělesné zdatnosti, organizovanosti, houževnatosti, pevné vůle i estetické citlivosti, společenské hry (šachy) rozvíjejí strategické a taktické myšlení. Využití her jako výchovného prostředku v každém věku tak obohacuje soubor těchto prostředků a vnáší do výchovné práce pestrost a barvitost.

Práce se stává stále významnějším výchovným činitelem. Práce je fyzická i

duševní. Může výchovně působit jak hodnotou pracovního produktu, tak hodnotou pracovního prostředí i samým pracovním procesem, který učí organizovanosti, soustavnosti, důslednosti, houževnatosti i jiným charakterovým vlastnostem.

Umění - umělecká díla a tvůrčí umělecké činnosti obohacují poznání, a to zvláště v oblasti společenské, spolupůsobí při tvorbě světonázorových, politických a mravních postojů jedince ke skutečnosti, podstatně ovlivňuje jeho estetickou citlivost a rozvíjejí jeho tvořivost.

Kolektiv to je organizovaná skupina jedinců, která má jasný cíl své činnosti i vnitřní dělbu úkolů a funkcí. Výchovné působení kolektivu je dáno především jeho veřejným míněním, které usměrňuje názory i chování jednotlivých členů. Na veřejné mínění kolektivu působí pedagog jednak *přímo* - vysvětlováním, zhodnocením i doceňováním určitých názorů, postojů i forem chování, jednak *nepřímo*, - prostřednictvím jedinců, které získal pro své záměry a kteří zevnitř ovlivňují smýšlení i chování kolektivu. Tyto jedinci tvoří tzv. aktiv, významný nástroj k výchovnému působení na kolektiv.